

זהו האיש שנקב לראשונה במספר שישה מיליון

לאורך השנים התקבעה התפיסה כי איימן היה האיש שקבע לראשונה כי מספר הנרצחים היהודים בשואה היה 6,000,000. אלא שמסמך ארכיוני שהתגלה באחרונה מגלה כי היה זה דווקא אדם בשם אליעזר אונגר, ניצול שואה מפולין שעלה לארץ ישראל וחשף זאת בעיצומה של המלחמה

עופר אדרת 21.04.2020 06:00

ב-21 בינואר 1944, כשנה וחצי לפני תום מלחמת העולם השנייה, הופיעה בעמוד השער של "הארץ" הכותרת "שישה מיליוני קורבנות יהודים". תחתיה הובאה עדות יוצאת דופן לתקופתה על מספר נרצחי השואה היהודים. "שישה מיליון — זה הוא החשבון שהעלו שני צעירים בפגישה עם חברי ארגוניהם המפלגתיים בארץ", נכתב בידיעה.

"עם עפרון ביד מנו את מספר הקורבנות בכל ארץ וארץ והגיעו לידי מספר מדהים — שישה מיליון יהודים נרצחו ונהרגו ומתו בארצות הכבושות על ידי הנאצים במחנות מוות, מחנות ריכוז, מחנות עבודה ובגיטאות השונים", תואר בדיווח. חרף חשיבותו, הוא התפרסם במקום שולי בעמוד, בין ידיעות אחרות ובצמוד למודעות ברכה ופרסומת למלון שהציע "שרות אוטובוס ישר לחמי-טבריה". על הכתבה לא היה חתום איש וגם לא צוין מי הם אותם "שני צעירים" אלמונים.

את הידיעה הזו איתר בשנה שעברה ההיסטוריון ד"ר יואל רפל מהמכון לחקר השואה באוניברסיטת בר אילן, לאחר שיצא למסע ארכיוני בניסיון לברר מתי היתה הפעם הראשונה שבה נקב מישהו במספר שישה מיליון ביחס לקורבנות השואה היהודים. "המספר המצמרר והמוכר שהיה זה מכבר לאייקון", כדבריו. "ככל ישראלי שגדל בארץ, היה ידוע לי מצעירותי, כי בנושא השמדת היהודים בשואה מדובר תמיד על המספר שישה מיליון".

רפל, תושב יבנה בן 73, בנו של הרב פרופ' דב רפל, חוקר מחשבת החינוך היהודי, קרא מאות ספרים ומאמרים על השואה ואף עיין במסמכים רבים שלא פורסמו מעולם, במסגרת עבודתו כמנהל ארכיון אלי ויזל. חרף המחלוקת המחקרית באשר למספר הקורבנות המדויק, הוא אומר, "בתודעה נשאר המספר שישה מיליון".

אחד המקורות המרכזיים למסמכים הוא ארכיון יד ושם. באתר שלו כתוב כי המחקר שנעשה עד כה "מאשר שמספר הקורבנות נע בין חמישה לשישה מיליון". מחקרים שונים, שמצוטטים ביד ושם, מצביעים על מספרים שונים, בהסתמך על מפקדי אוכלוסין מלפני ואחרי המלחמה ועל מסמכים נאציים שבהם נתונים על גירושים והשמדה. במאגר השמות של יד ושם ישנן כ-6.5 מיליון רשומות של קורבנות, אך אלה כוללות כפילויות — אנשים שמופיעים ביותר מרשומה אחת. לפי ההערכות ביד ושם, כשמסירים את הכפילויות המאגר כולל כ-4.8 מיליון שמות. שאר השמות עדיין לא התגלו וייתכן שלא ייוודעו לעולם.

אלא שנתרה בעינה השאלה מי היה הראשון שנקב במספר שישה מיליון, עוד בטרם בוצעו המחקרים ההיסטוריים האלה ולפני שנאספו דפי העד. לפי יד ושם, המספר נצרב בתודעה בעקבות אמירה של אדולף אייכמן, ששימש "מומחה לענייני יהודים" במשטר הנאצי. באוגוסט 1944 הוא התגאה בכך בפניו עמיתיו, והעריך בארבעה מיליון את מספר היהודים שנרצחו במחנות ובשני מיליון נוספים את אלה שנרצחו בשיטות אחרות. העדות הזו נחשפה במשפטי נירנברג, שנערכו בגרמניה מיד אחרי המלחמה.

אולם רפל בדק ומצא כי את אייכמן הקדים ניצול שואה יהודי, שבראשית 1944 דיווח על המספר שישה מיליון. שמו של האיש, אליעזר אונגר, לא מוכר לציבור הרחב. אונגר היה פעיל בולט בתנועת "השומר הדתי" בפולין. בעיצומה של המלחמה, אחרי מרד גטו ורשה, הוא חצה את הגבול לסלובקיה ומשם עבר בהונגריה בדרכו לארץ ישראל. בצאתו מאירופה נדר "להרעיש את כל העולם, את כל האנושות ובפרט את אחינו בני ישראל".

לפני כמה חודשים איתר רפל בארכיון הציוני בירושלים "מסמך יחיד, שחולל תפנית מחקרית גדולה מאוד", כדבריו. מדובר בפרוטוקול שכותרתו "דברים מפי אליעזר אונגר בישיבת כל הארגונים החלוציים מיום 19.1.1944". התברר, כי יומיים אחרי הגעתו לארץ, כשהשואה עדיין מתחוללת על אדמת אירופה, התייצב אונגר ונשא דברים קשים וכואבים בנוכחות ההנהגה הציונית בארץ.

"יהדות פולין כלתה ואיננה עוד", פתח את דבריו, "אדמת פולין קבר קדוש של יהדות פולין ואירופה. הייתי יכול להביא לכם מתנה קדושה: רגב עפר מאדמת פולין רווית דם אומה, שמתה מות קדושים". בהמשך נקב במספר המפורש, בהתייחסו לדיווחים אחרים, שהמעייטו במספר הקורבנות. "בראשית אפריל 1943 הגיעה לאוזנינו על פי הרדיו החשאי זעקת רבי סטפן וויס (ממנהיגי יהדות ארה"ב) על שני מיליון יהודים שהושמדו בפולין", אמר. "שמענו ותמהנו: הטרם ידע העולם כי מספר חללי האומה לשישה מיליון כבר הגיע!".

כמה שעות לאחר נאומו הראשון נשא אונגר דברים גם בוועידת הקיבוץ המאוחד שהתכנסה בגבעת ברנר, שם זעק כי "שישה מיליון קדושים אינם". יומיים לאחר מכן הגיעו דבריו לעמוד הראשי של "הארץ", בידיעה שצוטטה בפתח כתבה זו.

כך, כשנה וחצי לפני תום מלחמת העולם השנייה, ובטרם נרצחו מאות אלפים מיהודי הונגריה, היה זה יהודי-ציוני — ולא קצין נאצי — שנקב במספר הנרצחים היהודים בשואה, שהפך לימים לסמל.

ואולם דבריו לא הותירו רושם רב. אביו של רפל, שהכיר את אונגר באופן אישי, סיפר לבנו כיצד אונגר "הלך מבית כנסת לבית כנסת, עלה על הבמה, ברשות ושלא ברשות, וזעק את זעקת היהודים שעוד נותרו חיים באירופה". במרביתם, למרבה הצער, לא רצו לשמוע את דבריו, ו"זרקו אותו — באופן מלולי וממשי מבית הכנסת", כדברי רפל.

הוא מוסיף כי אונגר עזב כעבור כמה שנים את הארץ, מאוכזב מכך שזעקתו נפלה על אוזניים ערלות. את הקשר עם ישראל טיפח מרחוק — במסגרת תפקידים חינוכיים-ציוניים שמילא באמריקה הלטינית.

נותרה השאלה כיצד ידע אונגר עוד בזמן אמת על תוצאות השואה, בטרם הסתיים הרצח. "המספר שישה מיליון היה המספר המקובל באותם ימים כמספר יהודי אירופה", אומר רפל. חיזוק לטענתו מצא בעיתונים אחרים, שם התריעו מפני גורלם של "שישה מיליון יהודים" גם אחרי דבריו של אונגר.

כ-15 שנים לאחר מכן, במהלך משפט אייכמן, אמר התובע הראשי, גדעון האוזנר, כי "בתודעת העם התקדש המספר שישה מיליון", אך הוסיף: "לא כל כך פשוט להוכיח זאת. בשום מסמך רשמי לא נקטנו את המספר הזה, אך הוא נתקדש". כעת, בזכות מחקרו של רפל, התקדם המחקר ההיסטורי צעד נוסף בהבנת הרקע למספר. "ככל שאני יודע", הוא מסכם, "אונגר היה הראשון שציין את המספר שישה מיליון".